

ROMA (GYPSIES) - LOOKING FOR A RELIGION. STUDY OF THE HUNEDOARA DISTRICT 1918-1989

Dan-Victor Trufaș

PhD. student, „Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca

Abstract: During the period studied, as well as in the period after 1989, the Roma accessed the religious confessions of the population with whom they lived. One cannot see a categorical predominance of a certain confession that is directly related to the specificity of their ethnicity. The historical and social context of Transylvania played an important role in the choices that this ethnic group made. Depth of faith is a subject specific to the collective mind and cannot be objectively analyzed and measured.

Keywords: roma, gypsies, mentality, real profile, archives, Hunedoara district, orthodox, Roman-Catholic, Greek-Catholic;

„Religiile” rromilor – perspectiva contemporană de pornire

Acesta e probabil unul din subiectele cel mai puțin dezbătute de către cercetătorii care s-au ocupat de etnia rromă. O foarte interesantă și parțial îngrijorătoare opinie care reiese, potrivit discuțiilor avute cu unii intervievați, se conturează tocmai pe această necunoaștere a problemicii. Astfel, am avut de câteva ori ocazia de a nota opinii care se refereau la „cultul rromilor”, făcându-se aluzii la un posibil cult păgân exclusivist, cu origini orientale, cel mai probabil „cumulat” în complexitatea unui mental colectiv incoerent, peste practicile „vrăjitorești” atât de puternic percepute drept definitorii pentru rromii „tradiționali”.

Aparent neașteptată a fost vizita papei Francisc în comunitatea rromă greco-catolică din Blaj, având să fie sfințită o biserică „numai a lor”¹. Totuși, la o privire mai atentă a elementelor, chiar dispersate, dar complementare, din istoriografia pe acest subiect, observăm faptul că existența bisericilor cu slujba în limba rromani, fiind slujite de preoți/pastori de etnia rromă, corespunde cultelor religioase minoritare (minoritate exprimată cel puțin sub aspect numeric, nu doar etnic, aici putând fi inclusă și biserica română unită, sau greco-catolică). Atât în ortodoxie, cât și în catolicism (romano-catolicism) nu se pot documenta astfel de comunități specifice. Beatificarea episcopului greco-catolic Ioan Suciuc „*protector al rromilor*” se înscrie, cel puțin aparent, în acest demers. În articolul citat se spunea: „*Biserica rromilor greco-catolici din Blaj va fi dedicată sfântului Apostol Andrei, fratele lui Petru. Iar după beatificarea episcopilor martiri, ocrotitor al lăcașului va fi și episcopul Ioan Suciuc... Da, acel episcop martir despre care oamenii spun că se juca fotbal pe ulițe cu țâncii rromilor*”². Vorbele Suveranului Pontif sunt, considerăm noi, emblematic pentru poziția Papalității nu doar față de rromi, dar în ceea ce privește societățile și grupurile marginale per ansamblu: „*Am o greutate pe inimă. Este greutatea discriminărilor, a segregărilor și a maltratării suferite de comunitățile voastre. Istoria ne spune că nici creștinii, nici măcar cei catolici nu au fost străini de răul acesta atât de mare. Pentru aceasta, aș vrea să vă cer iertare. Cer iertare în numele Bisericii Domnului și vouă, pentru momentele în care, de-a lungul istoriei, v-am discriminat, maltratată sau v-am privit într-o manieră greșită, cu privirea*

¹<https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/romii-din-barbu-lautaru-se-pregatesc-pentru-a-l-primi-pe-papa-francisc-suntem-foarte-surprinsi-si-bucurosi-1126685>, site accesat în 22.06.2019;

² Ibidem;

lui Cain, și nu cu cea a lui Abel, și nu am știut să vă recunoaștem, să vă prețuim și să vă apărăm în specificitatea voastră (...) Nu suntem creștini pe deplin și nici măca rumani dacă nu știm să vedem persoana înainte de acțiunile sale, înainte de judecățile și prejudecățile noastre”³.

Beatificarea piscopului Ioan Suciuc pare să fie o „replică românească” a cazului documentat de Sociologul Vasile Burtea care amintea un rom *geambaș* originar din Spania, pe nume Zefirino Himenez Mala, zis ”Pele”, sanctificat la 4 mai 1997, de Biserica Catolică, sub numele de ”Sfântul Zefirino”⁴.

Originea indiană a populației rrome poate fi dedusă, potrivit lui Vasile Burtea și din venerarea de către unii rromi occidentali a zeiței Kalica (”zeița neagră”), despre care lingvistul W.R.Rishi spune că i-a fost înlocuit cultul, în cazul multor populații rrome europene, cu cel al zeiței Sarah⁵. Celebrarea „zeiței negre”, în varianta creștină, sub numele de „Sfânta Sara” are loc în fiecare an, la sfârșitul lunii mai, de către rromii europeni catolici, chiar dacă nu este recunoscută de Vatican. Legenda acestei „zeițe/sfinte” se pare că datează din secolul al XVI-lea, „moaștele sfinte” fiind păstrate în orașul-port Les Saintes Maries de la Mer. Din anul 2001, există și o pictură a Sfintei Sara, protectoarea religioasă a rromilor, la Biserica Sfânta Paraschiva din Segarcea-Vale, județul Teleorman⁶. Se pare că acest opțiuni religioase au legătură cu preferința Indiei meridionale pentru zeitățile feminine⁷. Astfel de practici religioase nu sunt documentate decât întâmplător și neconsistent⁸ pe teritoriul locuit de români, deci ar putea fi considerate drept posibile activități religioase pentru vremurile de început ale așezării rromilor și doar la modul izolat. Spre exemplu, despre neamul *cositorilor/spoitorilor*, neam nomad în trecut, unii cercetători afirmă faptul că aceștia nu au optat pentru nicio religie, în rândurile lor întâlnindu-se ”botezul soarelui”, des întâlnit la neamurile nomade, cum erau *căldărarii, rudarii, argintarii*⁹. Aceeași practică e amintită în trecut, în cazul *ursarilor*¹⁰. O prezentare a istoriografiei pe tema în discuție nu o putem face în acest studiu, din lipsă de spațiu, însă multe dileme ale cercetătorilor sunt observabile în materialul arhivistic, în mărturiile orale și în presa studiată de noi pentru acest material.

Apartenența religioasă a rromilor hunedoreni între 1918-1989

Pornind de la o statistică realizată pe baza recensământului țiganilor transilvăneni din 1893, situația confesională arăta în felul următor¹¹:

³<https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/social/papa-francisc-cere-iertare-romilor-in-numele-bisericii-cer-iertare-pentru-momentele-in-care-v-am-discriminat-si-maltratat-1141358>, site accesat în 22.06.2019;

⁴ Vasile Burtea, *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, București: Editura Lumina Lex, 2002, p. 90, vezi și anexa 6 la p. 279;

⁵ Rishi W.R., *Multilingual Romani Dictionary*, New Delhi: The New Age Printing Press, 1974, p. II apud ibidem, p. 149;

⁶ Talida Stănică, *Kestiuni rome. O incursiune în cultura, istoria și tradițiile rromilor*, Ediție bilingvă, s.ed., București, 2014, p. 51;

⁷ Francisc Botey, *Lo Gitano: una cultura folk desconocida*, Barcelona: Editorial Nova Tera, 1970, p. 31, apud Vasile Burtea, *op. cit.*, p. 149;

⁸ Într-un articol dedicat obiceiurilor contemporane ale rromilor din zona Făgăraș, autorii specifică faptul că religia acestora e Romanipen-ul, sistemul de norme și concepte comunitare tradiționale, nefăcându-se nicio referire la un cult religios cunoscut vezi Ionul Androne, Radu Biza, Mihaela Gârlea, Maria Popianoș, ”Obiceiuri și tradiții ale rromilor din Țara Făgărașului” în Elena Macavei, coord., *Țiganii/romii. Realități și perspective. Lucrările simpozionului ”Educația și integrarea socială a populației de etnie romă”*, Sibiu: Editura Asociațiunii Astra, 2008, pp. 237-238;

⁹ Vasile Burtea, *op.cit.*, p.93;

¹⁰ ibidem, p. 97;

¹¹ Traian Rotariu, coordonator. *Recensământul din 1890 și Recensământul țiganilor din 1893. Transilvania*, Presa Universitară Clujeană: Cluj-Napoca, 2009, Introducere, p. 9;

Religia	Stabiliți		Nomazi
	definitiv	temporar	
Ortodoxă	40,9	39,4	71,1
Greco-catolică	30,8	35,4	18,1
Romano-catolică	11,1	12,2	7,3
Reformată	14,3	11,4	1,8
Unitariană	1,6	0,8	0,2
Evanghelică	1,1	0,4	0,0
Alte religii	0,1	0,1	1,4
total	100%	100%	100%

Raportarea românilor la confesiunea ortodoxă era un element de bază în construcția ideologică a „bunului român”, apartenența minorităților etnice la alte confesiuni sporindu-le acestora caracterul de *alter*. Care era situația țiganilor în interbelic și în perioadele ulterioare?

Sporadicele referiri la rromi (*țigani* sau *romi* în documentele interbelice) conțineau, pe alocuri, referiri la confesiunea declarată. Declararea religiei era un element identitar. Statutul „cetățenesc”, deși conturat și definit structural de mulți minoritari, nu era folosit efectiv. Hunedoreni interbelici se definea drept: „de naționalitate română, religie ortodoxă”, „de naționalitate maghiară, religie romano-catolică”, „român greco-catolic”, „evreu”, etc. El apărea, în cazul minoritarilor „nebăștinași” sub forma „supus străin”, „supus rus”, „supus german”, „supus român”.

Astfel, în perioada interbelică putem găsi referiri la confesiunea declarată. Identificarea țiganilor se făcea cu specificarea etniei țigănești/rome¹², sau române. În multe cazuri, cei asimilați și integrați în comunitățile locale erau numiți „români”, heteroidentificarea făcută de noi bazându-se pe onomastică. Astfel au apărut, în arhive rromi cu numele Căldărar, Lingurar, Cârpați, identificați de către autorități sau autoidentificați drept „ortodox, de naționalitate român”, „român de origine greco-catolică”, sau simplu „de naționalitate român”. În acest ultim caz putem deduce religia, întrucât naționalitatea română, în cazul nespecificării confesiunii implica opțiunea „ortodox”. În majoritatea cazurilor se făcea specificarea meseriei. Documentele ne-au scos la iveală un „țigan reformat”, dar care era venit din Turda. Nu se specifica dacă era efectiv un nomad, în condițiile în care cei nomazi, de regulă, erau identificați ca atare.

În 1920, Parohia Greco-Catolică Hunedoara nota existența în zonă „a 4 părechi concubinari, țigani ambulanți și că nu s-a putut (stabili) starea și locul nașterii lor până ce la protocolul botezătorilor ... nelegiuți (...) ai căror părinți sunt economi și zilieri în Hunedoara, se așteaptă deslușire în cauză”¹³. Activitatea preoților greco-catolici de a-i depista pe cei „nelegiuți” (necununați religios) se desfășura și înainte de 1918¹⁴. După Primul Război Mondial, greco-catolicismul intra într-o directă competiție confesională cu ortodoxia, competiție pe care avea să o piardă. Botezarea și cununarea celor „nelegiuți”, mai ales în cazul în care unul dintre soți era „neunit” (termen general, *alteritar*, însemnând orice altă confesiune în afara celei greco-catolice), însemna trecerea respectivului soț la greco-catolicism și creșterea copiilor în confesiunea amintită. Spre exemplu, un contract de căsătorie documentează căsătoria dintre „o jună văduvă, de 21 de ani și religie neunită”, R.

¹² În cazul referirilor de ordin general folosim etnonimul *rrom*. Totuși, în sursele folosite de noi pentru întreaga perioadă studiată etnonimele întâlnite erau *rom*, respectiv *țigan*;

¹³ Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale (prescurtat, în continuare, SJHAN), Fond Parohia Greco-Catolică Hunedoara II, dosar 6/1920, dosar „Căsătorii mixte, nașteri, acte de stare civilă”;

¹⁴ În contractele tipizate de căsătorie din perioada interbelică, găsite în arhivele parohiei greco-catolice Petroșani, nu se specifica naționalitatea mirilor, ci doar religia acestora, locul nașterii și domiciliul, vezi SJHAN, fond Parohia Greco-Catolică Petroșani II, dosar 2/1919, dosar 2/1924; dosar 2/1925; dosar 2/1935, passim;

Căldărar, cu M. Farastene, de religie unită, la 4 octombrie 1925. Condiția era ca acei copii care urmau să rezulte din căsătorie să fie crescuți în „*religia mixtă*” (greco-catolică, unită)¹⁵.

Dacă în perioada anterioară Marii Uniri Biserica Greco-Catolică se putea erija în apărătoarea „românității”¹⁶, alături de Biserica Ortodoxă, după 1918, rolul Bisericii Greco-Catolice avea să se prăbușească sub predominanța ortodoxismului majoritar și susținut drept confesiune națională, în întreaga Românie Mare. Astfel, documentele semnaleză diferite conflicte, pe plan local, între reprezentanții celor două Biserici, sau între credincioși. Corespondența între fețele bisericesti, denotă o adevărată concurență pentru botezarea populației în propriul rit. Încă din 1906, Protopopul Hunedoarei îl informa pe episcopul Vasile, la Lugoj: „*anul trecut am început unirea în Rapoltu Mare și până acum s-au unit 245 inși*”¹⁷. Cu siguranță, printre acei credincioși se aflau și mulți ortodocși, ceea ce putea determina alimentarea unei situații tensionate care avea să se accentueze după 1918. Spre exemplu, documentele din Parohia Greco-Catolică Petroșani aminteau un caz conflictual, în noiembrie 1924, între soldații greco-catolici și cei „greco-orientali”: primilor „*li se impută cele mai ordinare lucruri servile, în timp ce soldații greco-ortodocși sunt la biserică*”¹⁸.

Un reprezentant al clerului greco-catolic nota în 1926: „*Toate stăruințele noastre au fost în zadar (...) izbindu-ne de intoleranța condamnilă și răutăcioasă a unora, clerici și laici deopotrivă, care ne-au tratat și ne tratează în mod sfidător, înjosindu-ne la rolul de biserică minoritară, punându-ne alătura de la egal la egal cu cultul israelit, reformat, etc*”¹⁹

În 1934, la Ghelari, doi ortodocși au fost în prag de a-și pierde serviciul vrând să treacă de la ortodoxie la greco-catolicism. Președintele comisiei interimare care i-a amenințat cu aceasta a trebuit să își ceară scuze public²⁰. Nu au fost doar rapoarte îngrijorătoare. În 1935, un document al poliției privitor la comuna Silvașu de Sus (plasa Hațeg) reliefa buna înțelegere între ortodocși și greco-catolici²¹. Totuși, simplul fapt că autoritățile se simțeau nevoite să abordeze problema și să specifice acest lucru, dovedește existența, locală sau generalizată a unor disensiuni.

În documentele vechi bisericesti se folosea des termenul „neuniți”. După 1918, acest termen avea să dispară treptat, la fel cum denumirea „mixtă” avea să lase loc celei de „greco-catolic”, în documentele administrației oficiale, această trecere corespunzând, considerăm noi, percepției față de Biserica Unită drept una *alteritară*, neconformă cu puternica și ideologizată construcție națională a „bunului român ortodox”.

O statistică pe confesiunea declarată a țiganilor interbelici e imposibil de făcut datorită irelevanței statistice a dovezilor arhivistice. După cum am menționat deja, în multe cazuri nu se specifica confesiunea. În cazul țiganilor nomazi, această lacună era o regulă. Cel mai probabil, aceștia nu erau botezați, iar în cazurile în care acest lucru se întâmplase deja, autoritățile nu reușeau identificarea confesiunii. Apartenența religioasă ținea, în esență de apartenența la o comunitate locală. În cazul țiganilor nomazi această apartenență era o problemă fundamentală.

¹⁵ ibidem, dosar 2/1925;

¹⁶ Statutul de Biserică recunoscută de autoritățile Papale ajută și pe plan administrativ, arhivele documentând cazuri de acest fel. Astfel, un conflict local interbelic greco-catolic – ortodox din comuna Câmpul lui Neag, reliefa acest statut preferențial al greco-catolicilor, înainte de 1928, la care facem referire. Obiectul era fâneața care aparținuse comunei și care „*fusese cedată bisericii Unite doar spre a o salva de primejdie (...) însă acum nu e clar cui aparține - uniților sau ortodocșilor*” vezi SJHAN, Fond Prefectura Județului Hunedoara 1930-1942, dosar 4/1933, f. 224;

¹⁷ SJHAN, Fond Parohia Greco-Catolică II, dosar 1/1908, f. 11;

¹⁸ SJHAN, Fond Parohia Greco-Catolică Petroșani II, dosar 1/1925, f. 1;

¹⁹ SJHAN, Fond Parohia Greco-Catolică II, dosar 1/ 1935, f. 27;

²⁰ SJHAN, Fond Prefectura Județului Hunedoara 1930-1942, dosar 61/1934, f. 89;

²¹ Ibidem, dosar 11/1935, f. 107;

Cei stabilizați, referitor la care documentele nici nu specifică „naționalitatea” de cele mai multe ori, fiind numiți „români” și identificați de noi pe baza onomasticii sau a adresei, religia/confesiunea declarată era, în mare, cea a grupului majoritar lângă care trăiau. Această regulă, susținută de istoriografia de specialitate aparent se confirmă și în cazul rromilor hunedoreni.

Documentele din perioada Celui De-Al Doilea Război Mondial au scos la iveală alte exemple de țigani ortodocși: „*Căldărar de religie ortodox, naționalitate țigan*”, „*individul Căldărar, de religie ortodox, de naționalitate român*”, „*Lingurar, ortodoxă*”, etc. Cazurile citate conțin referiri nu la meserie, ci sunt numele de familie ale respectivilor. Se observă confuzia etnică, dată, cel mai probabil, de o autoidentificare acceptată de autorități, datorită dovedirii statutului de cetățean. Pentru perioada războiului, imediat după deportări, aceste identificări drept „români” sunt relevante pentru asimilarea identitară a unora dintre țigani, cu referire la cei stabilizați. Cei nomazi erau, în continuare, numiți „*țigani nomazi*”, neavând nicio specificație confesională sau locativă. Limba putea fi un mod de stabilire a etniei. Au fost înregistrate câteva cazuri de țigănci și țigani care „*umblau prin județ*”, nu se cunoșteau detalii despre ei decât semnalmente fizice și faptul că „*vorbeau ungurește*”. Cu siguranță era vorba de nomazi veniți prin târgurile locale. Iar ca „meserie” practică, aceștia erau „*pungași de buzunare*”. Și printre cei locali, locuitori ai periferiei se întâlnea frecvent această „*ocupație*”. Interesant e faptul că, într-un caz autoritățile menționau: „*se amestecă cu ceilalți țigani locali, prin târguri*”, făcând, astfel, grea identificarea lor. Disjunția nomazi/sedentari, respectiv nebaştinași/băstinași era evidentă, întărind astfel *alteritatea nomadă* a marelui și eterogenului grup social/ocupațional al țiganilor.

După 23 august 1944, specificarea confesiunii dispărea, ca regulă, din heteroidentificarea și autoidentificarea oamenilor muncii. Astfel, orice dovadă documentară și analiză în acest sens merge către deducții contextuale și este, eventual, întărită de mărturiile orale valabile pentru ultimele decenii comuniste.

Astfel era cazul „*țiganului Barabas C.*” despre care autorităților cereau informații Uniunii Maghiare, ceea ce ne indică faptul că respectivul era un țigan maghiar, posibil romano-catolic sau reformat, mulți maghiari, în prima jumătate a secolului XX, în Hunedoara fiind practic reformați. Motivul pentru care era căutat e irelevant pentru subcapitolul nostru.

Trecerea credincioșilor greco-catolici la ortodoxie, documentată de către autoritățile hunedorene la sfârșitul anilor '40, a determinat, implicit și trecerea rromilor hunedoreni la ortodoxie, enoriașii urmânduși, practic, preotul.

Propaganda „sectară” de care vorbeau documentele în toată perioada studiată e posibil să fi abordat și etnicii rromi, dar nu avem dovezi explicite în acest sens. O mărturie interesantă e cea deja citată de noi în partea introductivă, ne referim la *Evanghelia după Marcu* în limba rromani, tipărită pe meleaguri germane, care, se pare, circula în România Mare. Evident, aici e vorba de o confesiune recunoscută, neprivită în perioada respectivă drept „sectară”. Nu știm în ce măsură credincioșii diferitelor culte numite în epocă „sectare” puteau și doreau, într-adevăr intrarea în contact cu țiganii interbelici, cu atât mai puțin cu cei nomazi.

Mărturiile orale, ne indică existența în orașele hunedorene, în anii '70-'80 a multor lăutari „*vorbitori de limbă maghiară*”. E foarte posibil ca unii dintre aceștia să fi fost de religie romano-catolică, sau reformată, ei intrând într-o categorie de elită, a societății urbane²². Totuși, unii intervievați ne vorbesc despre lăutari/muzicanți „*pocăiți*”. Potrivit interviurilor, cel puțin în cazul rromilor din orașele hunedorene, se poate confirma existența unor grupuri de rromi penticostali, bapțiști, „*copii ai Domnului*”²³. Nu au fost confirmate alte

²² Martor D.O., profesor de muzică, dirijor, etnie română, 61 ani, Deva; martor U.C. tehnician minier, etnie maghiară, 79 ani, Deva;

²³ Martor M.A.R., etnie română, institutor, 58 ani;

confesiuni. O statistică în acest sens, mai ales luându-i în considerare și pe cei care trăiau în zonele rurale nu ne este la îndemână să realizăm.

Această „evanghelizare” avea să fie observată mai ales după 1989. E foarte posibil ca, în perioada comunistă, să fi existat anumite succese în acest sens, deși statul nu putea vedea cu ochi buni acest fenomen din punct de vedere ideologic. Totuși, există posibilitatea ca „evanghelizarea” țiganilor să fi fost considerată, neoficial, ca o modalitate de „civilizare” a acestora, acceptată tacit și percepută drept necesară mai ales referitor la nomazii sedentarizați forțați, în cazul cărora gradul de „civism” era aproape nul. Teoria noastră e, totuși, la nivel de ipoteză. De asemenea nu o considerăm relevantă pentru perioada de dinainte de momentul 23 August, întrucât, aderarea țiganilor la orice cult în afara celui ortodox nu făcea altceva decât să le întărească statutul de *alteri* ai societății, *alteritatea religioasă* fiind un puternic factor discriminatoriu în mentalul colectiv *de fond*, cu toate libertățile religioase asigurate, oficial, de către autorități.

Concluzii

O predominantă a religiei ortodoxe în cazul rromilor în perioada studiată poate fi doar dedusă prin habitarea acestora în comunități care, de regulă, erau majoritar românești. Tabelul confesional realizat pe baza recensământului din 1893 e doar orientativ. Preeminența Bisericii Ortodoxe după 1918, precum și activitatea cultelor „evangelice” (*sectanți/pocăiți*) putea modifica statistica. Totul pornește, practic de la datele demografice relevante în sublinierea predominanței elementului românesc în Transilvania. Istoriografia pe temă arăta faptul că rromii au accesat confesiunea dominantă a comunității majoritare alături de care trăiau. Așa se explică existența, pe teritoriul țării a celor mahomedani, romano-catolici, sau reformați, în zonele unde rromii intrau în contact cu etnii aparținătoare acelor religii sau confesiuni. Acest aspect se leagă, considerăm noi, și de nivelul și statutul social al respectivelor comunități. Cu siguranță traiul rromilor lângă intelighenția săsească, evreiască ori maghiară era improbabil. La nivelul comunităților sătești, ori urbane periferice, se putea, în schimb, crea o coabitare suficient de relevantă pentru influențarea religioasă. Practic, întrebarea ar fi „Care erau religiile/confesiunile oamenilor simpli?”, în sens predominant statistic. În această ordine de idei, ținând cont și de o majoritate demografică românească, putem concluziona că rromii hunedoreni au fost în majoritate ortodocși, apoi greco-catolici (după 1949 grupul ortodocșilor mărindu-se prin asimilarea forțată și bruscă a celor din urmă), unii romano-catolici, vorbitori de limba maghiară, posibil reformați. Mărturiile orale care subliniază o „majoritate pocăită” (explicit fiind vorba de bapțiști, penticostali, „copii ai Domnului”) le considerăm posibile, dar nedovedite statistic, întrucât, la nivelul de acum am cercetării, nu ne permitem realizarea unor tabele numerice relevante. E posibil ca în anumite zone, mai ales rurale, aceste culte să fi câștigat adepți în detrimentul celor „istorice”, dar greu de crezut că poate fi vorba de o majoritate efectivă. E foarte posibil ca trecerea unora dintre rromi la confesiunile amintite să se fi făcut. Un martor oral își amintea că în anii 80, la Liceul Feroviar din Simeria avea elevi rromi, unii fiind „pocăiți”, fără a putea aminti exact confesiunile²⁴.

Înainte de sedentarizare, e puțin probabil ca țiganii nomazi să fi putut intra în legături atât de solide și interdependente cu o anumită populație (majoritară sau tot minoritară) pentru a ajunge la o preluare a confesiunii. Logica unui astfel de demers e valabilă în cazul conviețuirii de durată și, oarecum, exclusiv bilaterale. În cazul nomazilor nu se poate face o astfel de deducție. Pe măsura sedentarizării lor, însă, cel mai probabil au suferit același proces de aculturație religioasă ca și ceilalți țigani.

Importanța subiectului religios ar putea fi dată de construcția identitară rromă actuală, care, în măsura identificării și promovării unei „culturi rromanes/rromani” va trebui să se

²⁴ Martor S.S., profesor de educație fizică, etnie română, 75 ani, Deva;

bazeze pe elementele identitare obișnuite în cazul oricărei etnii și națiuni: origine/istorie, limbă și religie. Măsura în care aspectul religios poate conta, în contemporaneitate nu este automat direct proporțional cu importanța pe care a avut-o în trecut. Asumarea unei identități religioase poate fi doar de domeniul istoriei, fără relevanță directă în prezent, dar cu o deosebită importanță într-o posibilă construcție identitară.

La nivelul *profilului real*, țiganii erau asimilați haotic diverselor confesiuni, în funcție de zona în care locuiau și de populațiile de contact existente. Nu se poate dovedi „preferința” pentru o anumită confesiune. Majoritatea țigănească ortodoxă e explicată prin existența unei majorități românești ortodoxe în Hunedoara. Problema țiganilor nomazi e, însă, mai complicată. Botezul lor se făcea cu greutate, întrucât ei nu aparțineau unei comunități, deci nu puteau fi arondați unei parohii. În plus, în cazul acestora din urmă, participarea la slujbele religioase era aproape exclusă. Înainte de 23 August, prototipul „bunului român” presupunea și o viață religioasă corespunzătoare. Astfel, deși documentele nu ne ajută foarte mult la conturarea *imaginii* țiganului religios/nereligios, e relativ ușor de dedus faptul că țiganii erau percepuți drept neimplicați în activitățile religioase. Dacă această percepție putea fi un element de *alteritate* în respectiva perioadă, după 23 August nu mai reprezenta un impediment, noua societate comunistă, atee în esență, nemaipunând accent pe necesitatea unei religiozități active, decât în măsura în care ajuta coeziunii la nivelul de bază al societății. Astfel, botezul lor avea să fie o simplă formalitate, iar neprezentarea la slujbele religioase putea fi amendată doar la nivelul *mentalului colectiv de fond*, nemaifiind privită de autorități drept o dovadă a neintegrării sociale. Eventuala însușire de *credincios* a țiganului nu poate fi susținută de nicio sursă istorică, pentru perioada studiată, putând fi pusă în legătură și fiind o posibilă cale de construcție a unor idei cvasifanteziste contemporane, potrivit cărora rromii „au credința lor proprie”.

E foarte posibil ca acest mozaic confesional concretizat prin imposibilitatea de a stabili o legătură între etnia rromă și o „religie” emblematică, a dus la conturarea unei imagini de „necredincioși” a rromilor în perioada studiată. Cu atât mai mult în perioada interbelică, când acest aspect al vieții sociale și al construcțiilor identitare conta mai mult. Ziarele, în calitatea lor de propagatoare a celor mai puternice „etichete” semnalau existența, precum și construcția unei imagini de acest fel. Într-un ziar hunedorean al PNT, din 1923, era reprodus un articol al lui Victor Eftimiu și se afirma: „*țiganii (...) această populație nomadă, lipsită de omenie, de cultul căminului, de nevoia unei credințe (...) pare alterarea balcanică a sufletului românesc din țara veche*”²⁵. Legătura între nomadism și rromi, subliniază disocierea între cei nomazi și cei sedentarizați deja, discuția fiind foarte complexă și circumscrisă unei problematice mult mai largi. Ce ne interesează pe noi în prezentele rânduri ține de etichetele cu rezonanță religioasă. Rromii nu au fost percepuți, la nivel de mental colectiv, în perioada studiată, drept credincioși, decât în măsura în care se integrău civic și erau asimilați într-un grup etnic mai larg. Totuși, orice discuție despre „profundimea credinței” rromilor hunedoreni (cum se „măsura” credința unui individ, care erau comportamentele considerate relevante socio-religios) ne-ar obliga la o tratare a subiectului amintit, la modul comparativ, privitor la toate celelalte populații și ne-ar implica într-un imaginar religios mult prea complex. Cu un astfel de subiect ne-am depăși cu mult limitele cercetării, ar fi cu siguranță incomod pentru mulți aderenți ai diferitelor culte, indiferent de etnie și, poate, inoportun.

BIBLIOGRAPHY

I. Surse arhivistice (1918-1989) și presă:

²⁵ *Solia Dreptății*, Nr. 8, 22 februarie 1923, articolul „*Balcanism?*”, p. 2;

1. Fond Parohia Greco-Catolică Hațeg;
2. Fond Parohia Greco-Catolică Hunedoara II;
3. Fond Parohia Greco-Catolică Petroșani II;
4. Fond Parohia Ortodoxă HD, I;
5. Fond Parohia Ortodoxă Română Simeria;
6. Fond Parohia Reformată Hațeg;
7. Fond Parohia Reformată Hunedoara, 1847-1938;
8. Fond Prefectura Județului Hunedoara 1919-1929;
9. Fond Prefectura Județului Hunedoara 1930-1942;
10. Fond Prefectura Județului Hunedoara 1943-1946;
11. Fond Prefectura Județului Hunedoara 1947-1950;
12. Fond Registrul protocol al Protopopiatului Greco-catolic Hunedoara pe anii 1927-1936;
13. Fond Registrul protocol al Protopopiatului Greco-catolic Hunedoara pe anii 1914-1926;
14. Fond Primăria Deva 1880-1990;

II. Presă:

1. Ziarul „Solia Dreptății” (1922-1945);
2. Ziarul „Gazeta Hunedoarei” (anul 1923);

III. Mărturii orale – martori intervievați:

1. D.O., profesor de muzică și dirijor, etnie română, 61 ani, Deva;
2. M.A.R., institutor, etnie română, 58 ani, Deva;
3. U.C., tehnician minier, etnie maghiară, 79 ani, Deva;
4. S.S., profesor de educație fizică, etnie română, 75 ani, Deva;

IV. Bibliografie generală:

1. Achim, Viorel. *Țigani în istoria României*, București: Editura Enciclopedică, 1998;
2. Bidilică, Vasilache. *De vorbă cu rromii ploieșteni*, Ploiești: Editura Cult Art, 2006;
3. Burtea, Vasile. *Rromii în sincronia și diacronia populațiilor de contact*, București: Editura Lumina Lex, 2002;
4. Chelcea, Ion. *Țigani în România. Monografie etnografică*, Editura Institutului Național de Statistică: București, 1944;
5. Dan, Dimitrie. *Etnii bucovinene: armenii, evreii, lipovinenii, rutenii, țigani*, Suceava: Editura Mușatinii, 2012;
6. Girigan, Gabriel. *Convertirea la pentecostalism a rudarilor din Filași în contextul postsocialismului românesc*, lucrare de doctorat, coordonată de prof. univ. dr. Sorin Mitu, la UBB Cluj-Napoca, 2018;
7. Grix, Jonathan. *Demistificarea cercetării postuniversitare*, Traducerea: Nicolae Melinescu, C.A. Publishing: Cluj-Napoca, 2014, p. 104;
8. Jivan, Alexandra, Călin Rus, Oana Bota, coord., *Cu romi, despre romi și gadji în Periam și Satchinez*, Timișoara: Editura Brumar, 2002;
9. Kogălniceanu, Mihail. “Țigani din România. Schiță asupra istoriei, obiceiurilor și limbii țiganilor”, traducere din limba franceză de Angela Barbu, Craiova: Editura Sitech, 2008;
10. Macavei, Elena. coord., *Țigani/romii. Realități și perspective. Lucrările simpozionului ”Educația și integrarea socială a populației de etnie romă”*, Sibiu: Editura Asociațiunii Astra, 2008;
11. Năstasă, Lucian; Andrea Varga, (coord.). *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Țigani din România (1919-1944)*, Cluj: Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2001;

12. Oliveira, Martin. *Romanes. Tradiția integrării la romii gabori din Transilvania*, Cluj-Napoca: Editura Institutului Pentru Studierea Problemelor Minorităților, 2012;
13. Pinteș, Silvia. *Istorie și contraistorie. Mărturii de istorie orală*, Prefață de Prof. univ. dr. Doru Radosav, Editura Argonaut: Cluj-Napoca, 2013;
14. Rotariu, Traian. coordonator. *Recensământul din 1890 și Recensământul țiganilor din 1893. Transilvania*, Presa Universitară Clujeană: Cluj-Napoca, 2009;
15. Stănică, Talida. *Kestiuni rome. O incursiune în cultura, istoria și tradițiile romilor*, Ediție bilingvă, S.ed., București, 2014;

V. Surse on-line:

1. <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/romii-din-barbu-lautaru-se-pregatesc-pentru-a-l-primi-pe-papa-francisc-suntem-foarte-surprinsi-si-bucurosi-1126685>, site accesat în 22.06.2019;
2. <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/social/papa-francisc-cere-iertare-romilor-in-numele-bisericii-cer-iertare-pentru-momentele-in-care-v-am-discriminat-si-maltratat-1141358>, site accesat în 22.06.2019;